

การศึกษาผลกระทบโครงการพัฒนาโดยมหาวิทยาลัยต่อความยั่งยืน วิสาหกิจชุมชนหัตถกรรมกระจูด*

THE IMPACT OF A UNIVERSITY DEVELOPMENT PROJECT ON THE SUSTAINABILITY OF KRAJOOD HANDICRAFT COMMUNITY ENTERPRISES

ฉัตรชัย แก้วดี*, วัสสา รวยรวย, สุนทร ปลื้มสง, ชัชวาลย์ รัตนพันธุ์

Chatchai Kaewdee*, Wassa Ruayruay, Sunthon Pluemsong, Chatchawan Rattanaphan

คณะเทคโนโลยีอุตสาหกรรม มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช นครศรีธรรมราช ประเทศไทย

Faculty of Industrial Technology, Nakhon Si Thammarat Rajabhat University, Nakhon Si Thammarat, Thailand

*Corresponding author E-mail: chatchai_kae@nstru.ac.th

บทคัดย่อ

งานวิจัยนี้เกิดจากปัญหาผลิตภัณฑ์กระจูดรูปแบบซ้ำเดิมและตลาดอิ่มตัว ส่งผลให้รายได้ชุมชนลดลง และขาดความยั่งยืน วัตถุประสงค์เพื่อ 1) เพื่อประเมินผลกระทบของโครงการพัฒนาโดยมหาวิทยาลัย ที่มีต่อสินทรัพย์ ในการดำรงชีพของวิสาหกิจชุมชนหัตถกรรมกระจูด 2) เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยเชิงสังคมและเศรษฐกิจที่กำหนด ความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชนภายหลังการแทรกแซง และ 3) เพื่อสังเคราะห์บทเรียนจากกรณีศึกษา และเสนอ แนวทางในการส่งเสริมความยั่งยืนสำหรับโครงการพัฒนาโดยมหาวิทยาลัยในอนาคต ใช้ระเบียบวิธีวิจัยผสมผสาน เชิงปริมาณใช้แบบบันทึกและแบบสอบถามกับกลุ่มตัวอย่างเจาะจง 100 คน (สมาชิกวิสาหกิจ ผู้เชี่ยวชาญ นักศึกษา) วิเคราะห์ด้วยความถี่ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน PNI Modified และขนาดอิทธิพลเชิงคุณภาพใช้สัมภาษณ์ เชิงลึกและสนทนากลุ่มกับผู้ให้ข้อมูล 3 กลุ่ม (แกนนำ ผู้เชี่ยวชาญ คณะทำงาน) วิเคราะห์เชิงเนื้อหา ผลการวิจัย พบว่า แม้เผชิญปัญหาตลาดอิ่มตัว แต่การใช้โครงการเป็นฐานส่งผลบวกสูงสุดต่อ “ทุนมนุษย์” อย่างมีนัยสำคัญ มีผู้เข้าร่วม 100 คน (ร้อยละ 125 ของเป้าหมาย) และนวัตกรรม 3 รูปแบบ สะท้อนขนาดอิทธิพลระดับใหญ่ และพบ “ภาวะพัฒนาทุนไม่สมดุล” อุปสรรค คือ ขาดแคลน “ทุนทางสังคม” ที่เป็นปัญหาโครงสร้างขัดขวาง ความร่วมมือและการลงทุนเชิงพาณิชย์ ส่งผลต่อ “ทุนทางการเงิน” ทำให้ชุมชนรวมกลุ่มแก้ปัญหาต้นทุนและ อำนาจต่อรองไม่ได้ สรุปได้ว่า แม้พัฒนาทักษะและนวัตกรรมสำเร็จ แต่ไม่พอสร้างความยั่งยืนหากขาดทุนทางสังคม และเศรษฐกิจ บทเรียน คือ มหาวิทยาลัยต้องเปลี่ยนบทบาทจาก “ผู้ถ่ายทอดเทคโนโลยี” สู่ “ผู้อำนวยความสะดวก ทางสังคม” เพื่อสร้างกลไกความร่วมมือ เพราะนวัตกรรมอย่างเดียวไม่ประกันความยั่งยืน ข้อเสนอแนะ คือ รัฐควรปรับตัวชีวิตจากเน้นปริมาณสู่ความเข้มแข็งกลุ่ม และมหาวิทยาลัยควรสร้างกระบวนการเรียนรู้เสริมทุน ทางสังคมเป็นภูมิคุ้มกันก่อนใส่ปัจจัยการผลิต

คำสำคัญ: ผลกระทบโครงการ, การแทรกแซง, ความยั่งยืน, วิสาหกิจชุมชน, หัตถกรรมกระจูด

Abstract

This research addresses the issues of repetitive Krajoood product designs and market saturation, which have led to declining community income and a lack of sustainability. The objectives of this study were to: 1) Evaluate the impact of a university development project on the livelihood assets of Krajoood handicraft community enterprises; 2) Analyze the socio-economic factors determining the sustainability of community enterprises following the intervention; and 3) Synthesize lessons learned to propose guidelines for promoting sustainability in future university development projects. This study employed a mixed-methods research design. Quantitatively, data recording forms and questionnaires were administered to a purposive sample of 100 participants, consisting of enterprise members, experts, and students. Data analysis involved frequency, percentage, mean, standard deviation, Modified Priority Needs Index (PNI_{Modified}), and effect size. Qualitatively, in-depth interviews and focus group discussions were conducted with three groups of key informants: community leaders, experts, and project working group members. Data were analyzed using content analysis. The findings revealed that despite facing market saturation, the implementation of project-based learning yielded the most significant positive impact on “Human Capital.” This was evidenced by 100 participants (accounting for 125% of the target) and the creation of three innovative product designs, reflecting a large effect size. However, a state of “Imbalanced Capital Development” was identified. The critical barrier was a lack of “Social Capital,” a structural issue hindering collaboration and commercial investment. This directly impacted “Financial Capital,” rendering the community unable to form groups to address high production costs and a lack of bargaining power. In conclusion, while the development successfully elevated skills and innovation, it is insufficient to ensure sustainability without the concurrent development of social and economic capital. A key lesson is that universities must shift their role from “Technology Transferor” to “Social Facilitator” to build strong cooperation mechanisms, as product innovation alone cannot guarantee economic sustainability. Recommendations are that the government should adjust indicators from focusing on product quantity to emphasizing group strength, and universities should prioritize learning processes that foster social capital to serve as community immunity before introducing production factors.

Keywords: Project Impact, Intervention, Sustainability, Community Enterprise, Krajoood Handicraft

บทนำ

ในบริบทของประเทศไทย การพัฒนาวิสาหกิจชุมชนถือเป็นรากฐานสำคัญในการขับเคลื่อนเศรษฐกิจฐานรากและลดความเหลื่อมล้ำตามเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDGs) และเศรษฐกิจสร้างสรรค์ อย่างไรก็ตาม แม้นโยบาย “หนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์” (OTOP) จะมุ่งยกระดับรายได้ แต่ยังเผชิญข้อจำกัดเชิงโครงสร้าง

โดยปัญหาหลัก คือ “สินค้ามีลักษณะใกล้เคียงกัน และไม่ตอบโจทย์กับชีวิตคนในสังคมปัจจุบัน” ทำให้ผลิตภัณฑ์ส่วนใหญ่เป็นเพียงของที่ระลึกและขายตลาดได้จำกัด (ทิววรรณ ศรีสวัสดิ์, 2565) สถานการณ์นี้ส่งผลให้ชุมชนต้องอยู่ในภาวะ “รับจ้างผลิตให้กับผู้ประกอบการ” ทำให้ช่างฝีมือกลายเป็นเพียงผู้รับจ้างที่ขาดอำนาจและได้รับผลตอบแทนน้อย ซึ่งเป็นอุปสรรคต่อการพัฒนาที่ยั่งยืน

เพื่อให้เกิดความเข้มแข็งของชุมชน สถาบันอุดมศึกษาจึงเข้ามามีบทบาทขับเคลื่อนการพัฒนาชุมชนตามพันธกิจที่สาม (Third Mission) ที่เน้นการบริการวิชาการเพื่อสร้างผลกระทบต่อสังคม (ชำนาญ ปาณวงษ์, 2567) โดยมุ่งเน้นการนำภูมิปัญญาท้องถิ่นมาต่อยอดและแก้ปัญหาปากท้อง สำหรับพื้นที่ พรุควนเค็ง จังหวัดนครศรีธรรมราช ซึ่งเป็นแหล่งผลิตงานจักสานกระจูด (*Lepironia articulata*) ที่สำคัญ แม้จะได้รับการยอมรับแต่กำลังเผชิญปัญหาตลาดอิ่มตัวจากรูปแบบผลิตภัณฑ์ที่ซ้ำซากและการขาดแคลนผู้สืบทอด

จากปัญหาดังกล่าว “โครงการพัฒนาสินค้า OTOP จากเส้นใยกระจูดเพื่อผลิตเฟอร์นิเจอร์และของตกแต่งบ้านเพื่อรองรับการพัฒนาธุรกิจ SMEs” จึงเกิดขึ้นจากความร่วมมือระหว่างมหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช และชุมชน โดยนำกระบวนการเรียนรู้ใหม่มาประยุกต์ใช้เพื่อแก้ปัญหา ทั้งการเรียนรู้ เชิงรุก (Active Learning) ที่เน้นการปฏิบัติและการทำงานร่วมกันในบริบทจริง (Theobald, E. J. et al., 2020) และการเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐาน (Project-Based Learning: PBL) ซึ่งเป็นแนวทางที่เชื่อมโยงทฤษฎีสู่การปฏิบัติและพัฒนาทักษะที่จำเป็นแห่งศตวรรษที่ 21 (Condliffe, B. et al., 2017) เพื่อพัฒนาสินค้ากระจูดให้มีความหลากหลาย เช่น เฟอร์นิเจอร์ อย่างไรก็ตาม แม้จะมีการศึกษาการพัฒนาชุมชนอยู่บ้าง แต่ยังคงมีช่องว่างในการวิเคราะห์ “ผลกระทบเชิงลึก” และ “ปัจจัยที่ขัดขวางความยั่งยืนในระยะยาว” อย่างเป็นระบบ ดังที่ Wahid, A. et al. เรียกร้องให้มีแนวทางใหม่ในการเชื่อมโยงการพัฒนาศักยภาพชุมชนกับการยกระดับคุณภาพอย่างเป็นรูปธรรม (Wahid, A. et al., 2017) การศึกษานี้จึงมุ่งถอดบทเรียนจากกรณีศึกษาดังกล่าว เพื่อทำความเข้าใจพลวัตของความสำเร็จและความล้มเหลว อันจะเป็นประโยชน์ต่อการออกแบบนโยบายพัฒนาหัตถกรรมไทยให้เกิดความยั่งยืนต่อไป

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อประเมินผลกระทบของโครงการพัฒนาโดยมหาวิทยาลัย ที่มีต่อสินทรัพย์ในการดำรงชีพของวิสาหกิจชุมชนหัตถกรรมกระจูด
2. เพื่อวิเคราะห์ปัจจัยเชิงสังคมและเศรษฐกิจที่กำหนดความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชนภายหลังการแทรกแซง
3. เพื่อสังเคราะห์บทเรียนจากกรณีศึกษา และเสนอแนวทางในการส่งเสริมความยั่งยืนสำหรับโครงการพัฒนาโดยมหาวิทยาลัยในอนาคต

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods Research) โดยเน้นรูปแบบ การวิจัยเชิงปริมาณควบคู่กับเชิงคุณภาพ (Convergent Parallel Design) เพื่อประเมินผลกระทบและปัจจัยแห่งความสำเร็จของโครงการพัฒนาหัตถกรรมกระจูดในจังหวัดนครศรีธรรมราช โดยมีขั้นตอนดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. กำหนดกรอบแนวคิดการศึกษา การวิจัยนี้ใช้กรอบการดำรงชีพที่ยั่งยืน (Sustainable Livelihoods Framework: SLF) เป็นเครื่องมือวิเคราะห์หลักเพื่อทำความเข้าใจผลกระทบของโครงการพัฒนาชุมชนหัตถกรรม

อย่างรอบด้าน กรอบแนวคิดนี้มีรากฐานจากแนวคิดของ Chambers, R. & Conway, G. R. ซึ่งเสนอว่าการพัฒนาที่ยั่งยืนต้องประเมินผ่านความเปลี่ยนแปลงของ “สินทรัพย์” หรือ “ทุน” (Capital Assets) 5 ด้าน ที่ชุมชนใช้เป็นพื้นฐาน ในการดำรงชีพ แทนที่จะมองเพียงตัวชี้วัดทางเศรษฐกิจ (Chambers, R. & Conway, G. R., 1992) โดยทุนทั้ง 5 ด้าน ในบริบทของกรณีศึกษานี้ ทุนทั้ง 5 ด้าน ตามกรอบการดำรงชีพที่ยั่งยืน ประกอบด้วย

1.1 ทุนมนุษย์ คือ ทักษะ ความรู้ ความสามารถ และสุขภาพที่ดี (Becker, G. S., 1964) ซึ่งเป็นเป้าหมายหลักของโครงการพัฒนาผ่าน “การอบรมเชิงปฏิบัติการ” เพื่อยกระดับทักษะ การออกแบบและผลิตเฟอร์นิเจอร์จากกระจุตแก่ผู้เข้าร่วม 100 คน

1.2 ทุนทางสังคม คือ เครือข่าย ความไว้วางใจ และบรรทัดฐานความร่วมมือในชุมชน อย่างไรก็ตาม รายงานโครงการได้ชี้ให้เห็นถึงความท้าทายในมิตินี้ โดยระบุอุปสรรค ในการ “สร้างความร่วมมือจากผู้ประกอบการที่มีรูปแบบที่หลากหลาย” ซึ่งสะท้อนถึงภาวะทุนทางสังคมที่ยัง ไม่เข้มแข็งพอจะขับเคลื่อนกิจกรรมเชิงธุรกิจ

1.3 ทุนธรรมชาติ คือ ทรัพยากรธรรมชาติในท้องถิ่น ซึ่งในกรณีศึกษานี้ คือ ต้นกระจุต (Lepironia Articulata) ที่มีอยู่อย่างอุดมสมบูรณ์ในพื้นที่ชุ่มน้ำพรุควนเคร็ง ซึ่งเป็นพื้นฐานการผลิตและอัตลักษณ์ของชุมชน

1.4 ทุนกายภาพ คือ โครงสร้างพื้นฐานและเครื่องมืออุปกรณ์ ที่สนับสนุนการผลิต แม้รายงานโครงการจะไม่ได้ระบุโดยตรง แต่การพัฒนาผลิตภัณฑ์เฟอร์นิเจอร์จำเป็นต้องอาศัยโครงสร้างและเครื่องมือที่แตกต่างไปจากการผลิตแบบดั้งเดิม

1.5 ทุนทางการเงิน คือ ทรัพยากรทางการเงินที่ชุมชนเข้าถึงได้ เช่น เงินทุนและรายได้ แต่รายงานโครงการชี้ให้เห็นข้อจำกัดที่ชัดเจน คือ ปัญหา “ต้นทุนการผลิตราคาแพง” และ “ราคาผลิตภัณฑ์ไม่คุ้มค่าต่อการลงทุน” ซึ่งเป็นอุปสรรคโดยตรงต่อความยั่งยืนทางการเงิน

การใช้กรอบ SLF ช่วยให้สามารถวิเคราะห์ได้อย่างเป็นระบบว่าการแทรกแซงของโครงการได้เข้าไปเสริมสร้างหรือเป็นอุปสรรคต่อทุนแต่ละด้านอย่างไร และทุนด้านใดเป็นปัจจัยชี้ขาดต่อความยั่งยืนของชุมชนในระยะยาว

2. การออกแบบการวิจัย การวิจัยนี้เลือกใช้รูปแบบกรณีศึกษาเชิงลึก (In-depth Case Study) ซึ่งเหมาะสมอย่างยิ่งกับการศึกษาปรากฏการณ์ที่ซับซ้อนในบริบทจริง โดยมุ่งเน้นทำความเข้าใจกระบวนการและผลลัพธ์ของ “โครงการพัฒนาสินค้า OTOP จากเส้นใยกระจุตเพื่อผลิตเฟอร์นิเจอร์และของตกแต่งบ้านเพื่อรองรับการพัฒนาธุรกิจ SMEs” อย่างรอบด้าน และมีลักษณะเป็นการประเมินโครงการย้อนหลัง เนื่องจากเป็นการวิเคราะห์เหตุการณ์ที่เกิดขึ้นและเสร็จสิ้นไปแล้ว โดยเลือกใช้การวิเคราะห์เอกสาร เป็นเครื่องมือหลักเพื่อให้สามารถเข้าถึงข้อมูลเชิงลึก และข้อเท็จจริงที่ถูกละเลยไปอย่างเป็นทางการตลอดกระบวนการดำเนินโครงการ ทั้งนี้ ผู้วิจัยได้ประยุกต์ใช้กรอบแนวคิดการดำรงชีพที่ยั่งยืน (SLF) ในการตรวจสอบและวิเคราะห์ข้อมูลเพื่อถอดคิดและสังเคราะห์บทเรียนจากผลการดำเนินงานที่ปรากฏในเอกสารอย่างเป็นระบบ นอกจากนี้ เพื่อเสริมความน่าเชื่อถือและลดข้อจำกัดด้านความทันสมัยของข้อมูล ผู้วิจัยได้เก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิเพิ่มเติมผ่านการสัมภาษณ์เจาะลึก แกนนำวิสาหกิจชุมชน เพื่อสอบทานความถูกต้อง (Triangulation) ของข้อมูลจากเอกสาร และยืนยันสถานการณ์ความยั่งยืนในบริบทปัจจุบัน

3. ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง มีดังนี้

3.1 ประชากรและกลุ่มตัวอย่าง (สำหรับการวิจัยเชิงปริมาณ) ประกอบด้วย 1) ผู้ประชากร คือ สมาชิกกลุ่มวิสาหกิจชุมชนและผู้ประกอบการหัตถกรรมกระจุตในพื้นที่อำเภอชะอวด จังหวัดนครศรีธรรมราช

จำนวน 6 กลุ่ม รวมทั้งสิ้น 150 คน และ 2) กลุ่มตัวอย่าง ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) จากผู้ที่เข้าร่วมโครงการพัฒนาฯ และมีชื่อปรากฏในรายงานผล การดำเนินงาน จำนวน 100 คน ประกอบด้วย 1) สมาชิกวิสาหกิจชุมชนและผู้ประกอบการ จำนวน 55 คน 2) นักศึกษาสาขาออกแบบผลิตภัณฑ์และเทคโนโลยีอุตสาหกรรม จำนวน 40 คน และ 3) ผู้เชี่ยวชาญผลิตภัณฑ์กระจูด จำนวน 5 คน (กำหนดขนาดตัวอย่างโดยใช้เกณฑ์ผู้เข้าร่วมโครงการทั้งหมดเพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมที่สุด)

3.2 ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ (สำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ) คือ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ ผู้วิจัยใช้วิธีการเลือกแบบเจาะจง (Purposive Sampling) แบ่งเป็น 3 กลุ่ม รวมจำนวน 12 คน ได้แก่ 1) แกนนำวิสาหกิจชุมชน จำนวน 5 คน 2) ผู้เชี่ยวชาญด้านการพัฒนาผลิตภัณฑ์ชุมชน จำนวน 2 คน และ 3) คณะทำงานโครงการ/นักวิจัยชุมชน จำนวน 5 คน เพื่อให้ได้ข้อมูลเชิงลึกด้านบริบทปัญหาและปัจจัยความยั่งยืน

4. ตัวแปรที่ศึกษา ในบริบทของการวิจัยเชิงคุณภาพนี้ “ตัวแปร” หมายถึง มโนทัศน์หรือแนวคิดหลักที่ใช้ในการวิเคราะห์ข้อมูล โดยสามารถแบ่ง ได้ดังนี้

4.1 ตัวแปรอิสระ คือ การแทรกแซงโดยมหาวิทยาลัย ผ่าน “โครงการพัฒนาสินค้า OTOP จากเส้นใยกระจูดเพื่อผลิตเฟอร์นิเจอร์และของตกแต่งบ้านฯ” ซึ่งประกอบด้วย กิจกรรมหลัก คือ การจัดอบรมเชิงปฏิบัติการ การถ่ายทอดเทคโนโลยี และการส่งเสริมการตลาด

4.2 ตัวแปรตาม คือ การเปลี่ยนแปลงของสินทรัพย์ในการดำรงชีพ (Livelihood Assets) ภายใต้กรอบแนวคิดการดำรงชีพที่ยั่งยืน (SLF) ทั้ง 5 ด้าน ได้แก่ ทุนมนุษย์ ทุนทางสังคม ทุนธรรมชาติ ทุนกายภาพ และทุนทางการเงิน

5. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลถูกออกแบบตามระเบียบวิธีวิจัยแบบผสมผสาน (Mixed Methods) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่รอบด้านและตรวจสอบความถูกต้องซึ่งกันและกันได้ ประกอบด้วย

5.1 เครื่องมือสำหรับการวิจัยเชิงปริมาณ ประกอบด้วย 2 ส่วนหลัก คือ 1) แบบบันทึกการวิเคราะห์เอกสาร เป็นเครื่องมือที่ผู้วิจัยสร้างขึ้นเพื่อใช้สกัดข้อมูลเชิงข้อเท็จจริง จาก “รายงานผลการดำเนินการขับเคลื่อนโครงการหนึ่งตำบล หนึ่งผลิตภัณฑ์ฯ” โดยกำหนดเกณฑ์การลงรหัส ตามตัวชี้วัดของกรอบแนวคิดการดำรงชีพที่ยั่งยืน (SLF) ครอบคลุมข้อมูลด้านงบประมาณ จำนวนผู้เข้าร่วม และผลผลิตของโครงการ และ 2) แบบสอบถาม ใช้สำหรับประเมินความพึงพอใจและผลสัมฤทธิ์ด้านทุนมนุษย์ของกลุ่มตัวอย่าง มีลักษณะเป็นมาตราส่วนประมาณค่า (Rating Scale) 5 ระดับ โดยการตรวจสอบคุณภาพเครื่องมือ ผู้วิจัยได้นำแบบสอบถามเสนอต่อผู้เชี่ยวชาญ จำนวน 3 ท่าน เพื่อตรวจสอบความเที่ยงตรงเชิงเนื้อหา ผลการตรวจสอบ พบค่าดัชนีความสอดคล้อง (IOC) อยู่ระหว่าง 0.67 - 1.00 ซึ่งผ่านเกณฑ์ที่กำหนด จากนั้นนำไปทดลองใช้ (Try-out) กับกลุ่มที่ไม่ใช่กลุ่มตัวอย่าง จำนวน 30 คน เพื่อหาความเชื่อมั่น โดยใช้สัมประสิทธิ์แอลฟาของครอนบาค ได้ค่าเท่ากับ 0.85 ซึ่งแสดงถึงความเชื่อมั่นในระดับสูง

5.2 เครื่องมือสำหรับการวิจัยเชิงคุณภาพ ประกอบด้วย แบบสัมภาษณ์เชิงลึกถึงโครงสร้าง เครื่องมือชุดนี้มีความสำคัญอย่างยิ่งในการลดข้อจำกัดเรื่อง ความเที่ยงตรงของข้อมูล (Data Validity & Bias) จากการพึ่งพาเอกสารเพียงแหล่งเดียว โดยผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์แกนนำชุมชนเพื่อ สอบทานข้อมูล ตรวจสอบข้อเท็จจริง ในรายงานเทียบกับสถานการณ์ปัจจุบัน และยืนยันผลกระทบที่แท้จริงในพื้นที่

6. การเก็บรวบรวมข้อมูล การเก็บรวบรวมข้อมูลดำเนินการผ่าน 2 ขั้นตอนหลัก เพื่อให้ได้ข้อมูลที่ครอบคลุมทั้งมิติทางประวัติศาสตร์ (จากรายงาน) และสถานการณ์ปัจจุบัน (จากการลงพื้นที่) ดังนี้

6.1 การเก็บรวบรวมข้อมูลทุติยภูมิ ผู้วิจัยดำเนินการ สืบค้นและคัดเลือกเอกสาร “รายงานฉบับสมบูรณ์ของโครงการ” เป็นแหล่งข้อมูลตั้งต้น โดยกำหนดเกณฑ์ในการคัดเลือกเอกสาร เพื่อประกันความน่าเชื่อถือ ดังนี้ 1) ความเป็นทางการและความสมบูรณ์ ได้เลือกเฉพาะเอกสารรายงานฉบับสุดท้ายที่ผ่านการรับรองและนำเสนอต่อสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี เพื่อให้มั่นใจว่าข้อมูลมีความถูกต้องตามระเบียบราชการ 2) ความหนาแน่นของข้อมูล เอกสาร ต้องประกอบด้วย ข้อมูลแบบผสมผสาน ทั้งข้อมูลเชิงปริมาณ (เช่น งบประมาณ จำนวนผู้เข้าร่วม ยอดจำหน่าย) และข้อมูลเชิงคุณภาพ (เช่น หลักการและเหตุผล การวิเคราะห์ปัญหาอุปสรรค) ซึ่งเอื้อต่อการวิเคราะห์เชิงลึก และ 3) ความครอบคลุมตลอดวงจรโครงการ เนื้อหาต้องครอบคลุมตั้งแต่ขั้นตอนการวางแผน การดำเนินกิจกรรม จนถึงการสรุปผลและข้อเสนอแนะ ทำให้สามารถวิเคราะห์พลวัตของความสำเร็จและความล้มเหลวได้อย่างครบถ้วน

6.2 การเก็บรวบรวมข้อมูลปฐมภูมิ ดำเนินการลงพื้นที่เพื่อปิดช่องว่างและลดข้อจำกัดด้านความทันสมัยของข้อมูล ดังนี้ 1) เชิงปริมาณ แจกแบบสอบถามกลุ่มตัวอย่าง 100 คน เพื่อประเมินผลสัมฤทธิ์ด้านทุนมนุษย์ในปัจจุบัน และ 2) เชิงคุณภาพ สัมภาษณ์เจาะลึกผู้ให้ข้อมูลสำคัญ เพื่อสอบถามความถูกต้องของข้อมูลรายงานเทียบกับความเป็นจริง และยืนยันสถานการณ์ความยั่งยืน

7. การวิเคราะห์ข้อมูล การวิเคราะห์ข้อมูลใช้รูปแบบผสมผสาน (Mixed Methods) โดยเน้นกระบวนการเชิงคุณภาพควบคู่กับการประยุกต์แนวคิดเชิงปริมาณ แบ่งเป็น 4 ระยะ ดังนี้

7.1 ระยะที่ 1 ระยะที่ 1 การวิเคราะห์เชิงพรรณนา สกัดและจัดระเบียบข้อมูลข้อเท็จจริงจากรายงานผลการดำเนินงานและข้อมูลพื้นฐานจากการสัมภาษณ์ เพื่อสร้างความเข้าใจภาพรวม เช่น วัตถุประสงค์ งบประมาณ และผลผลิตเชิงรูปธรรม

7.2 ระยะที่ 2 การวิเคราะห์เนื้อหา มุ่งเน้นการวิเคราะห์ “บทถอดเสียงสัมภาษณ์” และความรู้สึกนึกคิดของผู้ให้ข้อมูล เพื่อสกัดมิติทางสังคมและวัฒนธรรมที่รายงานราชการอาจตกหล่นไป

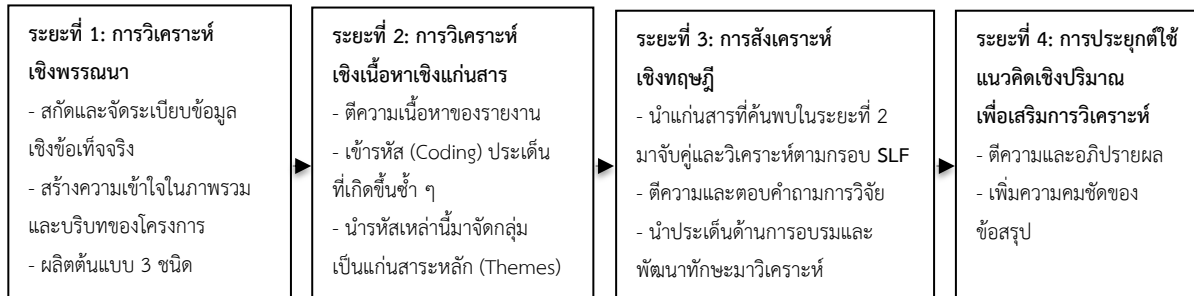
7.3 ระยะที่ 3 การสังเคราะห์และสอบถามข้อมูล นำข้อมูลมาวิเคราะห์ผ่านกรอบการดำรงชีพที่ยั่งยืน (SLF) โดยเน้น การสอบถามข้อมูล ระหว่าง “ข้อมูลราชการในรายงาน” กับ “เสียงสะท้อนจริงจากชุมชน” เพื่อเจาะลึกประเด็นทุนทางสังคม

7.4 ระยะที่ 4 การประยุกต์ใช้แนวคิดเชิงปริมาณ ใช้เครื่องมือทางสถิติเพื่อเพิ่มความคมชัดของข้อสรุป ได้แก่ 1) ดัชนี $PNI_{Modified}$ เพื่อจัดลำดับความสำคัญของปัญหาความต้องการจำเป็น และ 2) ขนาดอิทธิพล (Effect Size) โดยเทียบเคียงเกณฑ์ของ Cohen, J. เพื่อประเมินระดับผลกระทบด้านทุนมนุษย์ที่เกิดขึ้นจริง (Cohen, J., 1988)

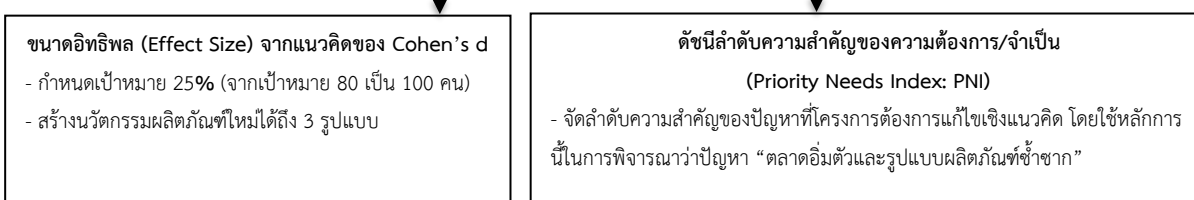
การวิเคราะห์โครงการพัฒนาลีนค้า OTOP จากเส้นใยกระจูดเพื่อผลิตเฟอร์นิเจอร์และของตกแต่งบ้าน
เพื่อรองรับการพัฒนาธุรกิจ SMEs

เริ่มต้น: รายงานข้อมูลโครงการฯ (Performance Report Data)

กระบวนการวิเคราะห์เชิงคุณภาพ (Qualitative Process)

แนวทางการวิเคราะห์เชิงปริมาณ (Quantitative Analysis)

การตีความเพิ่มเติมและข้อสรุปโครงการ (Enhanced Interpretation & Project)

ภาพที่ 1 แสดงขั้นตอนการวิเคราะห์ข้อมูลการศึกษาผลกระทบโครงการฯ

ผลการวิจัย

การนำเสนอผลการวิจัยแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ตามวัตถุประสงค์การวิจัย โดยบูรณาการข้อมูล เชิงปริมาณ และเชิงคุณภาพ ดังนี้

1. ผลกระทบต่อสิทธิการดำรงชีพและปัจจัยความยั่งยืน (วัตถุประสงค์ที่ 1 และ 2) จากการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณด้วยดัชนีลำดับความสำคัญของความต้องการจำเป็น (PNI_{Modified}) เพื่อประเมินสภาพปัจจุบัน (I) และสภาพที่พึงประสงค์ (D) ของสิทธิ 5 ด้าน ดังแสดงในตารางที่ 2

ตารางที่ 1 การวิเคราะห์ผลลัพธ์ด้านการมีส่วนร่วมและการสร้างนวัตกรรม (ทุนมนุษย์)

ตัวชี้วัด (Outcome)	ค่าเป้าหมาย	ผลดำเนินการ	อัตราความสำเร็จ (%)	การประเมินขนาดอิทธิพลเชิงแนวคิด (Conceptual Cohen's d)
จำนวนผู้เข้าร่วม (ราย)	80	100	125%	ใหญ่มาก (Very Large) (คาดว่า $d > 0.80$)
จำนวนนวัตกรรม ผลิตภัณฑ์ (รูปแบบ)	-	3	-	ใหญ่ (Large)

ผลการวิเคราะห์จากตารางที่ 1 ผลวิเคราะห์ชี้ชัดว่าความสำเร็จสูงสุดอยู่ที่ “ทุนมนุษย์” (ผู้เข้าร่วม 125% ของเป้าหมาย นวัตกรรม 3 รูปแบบ ขนาดอิทธิพลระดับใหญ่) สะท้อนประสิทธิภาพการพัฒนาทักษะ ที่ชัดเจน อย่างไรก็ตาม พบอุปสรรคเชิงโครงสร้างสำคัญ ได้แก่ 1) ทุนทางสังคม คือ ขาดความร่วมมือระหว่างกลุ่ม 2) ทุนทางการเงิน คือ ต้นทุนสูงและราคาไม่คุ้มทุน และ 3) ทุนธรรมชาติ คือ ขาดระบบคัดกรองคุณภาพวัตถุดิบ ซึ่งกระทบต่อมาตรฐานผลิตภัณฑ์

2. การยืนยันผลด้วยข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Verification) จากการวิเคราะห์ผลกระทบต่อทุน 5 ด้าน ความต้องการจำเป็นเบื้องต้น และพลวัตที่เกิดขึ้นระหว่างดำเนินโครงการ สามารถสังเคราะห์ปัจจัยเชิงสังคมและเศรษฐกิจที่กำหนดความยั่งยืนของวิสาหกิจชุมชน ได้ดังนี้

2.1 การวิเคราะห์ความต้องการจำเป็น (Needs Assessment) จากการวิเคราะห์เนื้อหาในส่วน หลักการและเหตุผลและปัญหาอุปสรรคของรายงานโครงการ สามารถสังเคราะห์ประเด็นปัญหาหลัก ที่โครงการมุ่งแก้ไข ซึ่งเทียบเคียงได้กับการวิเคราะห์ความต้องการจำเป็น (Needs Assessment) โดยสามารถจัดลำดับความสำคัญเชิงแนวคิดได้ ดังตารางที่ 2

ตารางที่ 2 การวิเคราะห์ลำดับความสำคัญของปัญหาและความต้องการจำเป็นเชิงแนวคิด (Conceptual PNI) (n = 100)

รายการประเมิน	สภาพปัจจุบัน		ความต้องการพัฒนา		PNI _{Modified}	แปลผล	ลำดับ ความสำคัญ
	(I)		(D)				
	$\bar{x}$	S.D.	$\bar{x}$	S.D.			
1. ด้านการพัฒนาระบบทศน์ และทักษะผู้นำ	3.05	1.05	4.6	0.55	0.34	ปานกลาง	1
2. ด้านการสร้างเครือข่ายและ กลไกความร่วมมือ	3.2	0.96	4.5	0.6	0.29	ปานกลาง	2
3. ด้านการออกแบบและ ประเมินผลโครงการเชิงกลยุทธ์	3.25	0.94	4.45	0.62	0.27	ปานกลาง	3
4. ด้านการสร้างความรู้ความตระหนัก รู้และเป้าหมายร่วม	3.55	0.88	4.25	0.65	0.16	มาก	4
เฉลี่ยรวมทุกด้าน	3.26	0.96	4.45	0.61	0.27	ปานกลาง	

ผลการวิเคราะห์จากตารางที่ 2 ผลวิเคราะห์พบความต้องการจำเป็นสูงสุด คือ “ด้านการพัฒนาระบบทศน์และทักษะผู้นำ” (PNI_{Modified} = 0.34) เนื่องจากมีสภาพปัจจุบันต่ำสุด ($\bar{X}_I = 3.05$, S.D. = 1.05) แต่ความต้องการพัฒนาสูงสุด ($\bar{X}_D = 4.60$) รองลงมา คือ ด้านการสร้างเครือข่าย (0.29) และการออกแบบ กลยุทธ์ (0.27) ส่วนด้านที่มีความจำเป็นต่ำสุด คือ “การสร้างความรู้ความตระหนักรู้” (0.16) ซึ่งมีสภาพปัจจุบันสูงสุด ($\bar{X}_I = 3.55$, S.D. = 0.88) สิ่งนี้สะท้อนว่าชุมชนไม่ได้ขาดความรู้ แต่ขาด “ขีดความสามารถ ในการปฏิบัติการ” (Operational Capacity) โดยเฉพาะแกนนำที่มีทักษะบริหารเครือข่าย ดังนั้น การพัฒนา จึงต้องเร่งเน้น “การสร้างผู้นำ” และ “สร้างเครือข่าย” เป็นสำคัญ

ตารางที่ 3 สรุปการวิเคราะห์ลำดับความสำคัญของปัญหาและปัจจัยเชิงโครงสร้าง (Conceptual PNI Modified)

ลำดับ ความสำคัญ	ประเด็นปัญหา (Themes)	คำอธิบายบริบท จากรายงาน	ระดับ ความรุนแรง	การตีความเชิงโครงสร้าง
1. (สูงสุด)	ตลาดอิมตัวและรูปแบบ ผลิตภัณฑ์ซ้ำซาก	“สินค้ามีลักษณะใกล้เคียง กัน...ตลาดมีจำกัด”	สูงสุด (Highest)	เป็นปัญหาพื้นฐานที่โครงการ ถูกตั้งขึ้นมาเพื่อแก้ไขโดยตรง
2. (สูง)	ต้นทุนการผลิตสูงและ ไม่คุ้มค่าต่อการลงทุน	“ต้นทุนการผลิตราคาแพง ...ราคาไม่คุ้มค่า”	สูง (High)	อุปสรรคสำคัญต่อความยั่งยืน ทางการเงิน
3. (สูง)	การขาดแคลนแรงงานและ ผู้สืบทอด	“คนรุ่นใหม่เห็นว่าเป็น งานยุ่งยาก ลำบาก”	สูง (High)	ภัยคุกคามต่อความอยู่รอดของ ภูมิปัญญาในระยะยาว
4. (ปานกลาง)	การขาดความร่วมมือใน กลุ่มผู้ประกอบการ	“เป็นอุปสรรคต่อการ ดำเนินแบบกลุ่มยั่งยืน”	ปานกลาง (Medium)	ปัญหาที่ถูกค้นพบระหว่างดำเนิน โครงการ (Latent Problem)

ผลการวิเคราะห์จากตารางที่ 3 ผลวิเคราะห์ชี้ถึง “วิกฤตการณ์ซ้อนทับ” โดยปัญหาเร่งด่วนระดับ “สูงสุด (Highest)” คือ “ตลาดอิมตัวและรูปแบบผลิตภัณฑ์ซ้ำซาก” ซึ่งเป็นมูลเหตุริเริ่มโครงการ รองลงมา ในระดับ “สูง (High)” คือ “ต้นทุนการผลิตสูง” และ “การขาดแคลนผู้สืบทอด” ที่คุกคามความยั่งยืนระยะยาว ประเด็นที่น่าสนใจ คือ “การขาดความร่วมมือในกลุ่ม” แม้อยู่ระดับ “ปานกลาง (Medium)” แต่เป็น “ปัญหาแฝง (Latent Problem)” ที่พบระหว่างดำเนินงาน สะท้อนความเปราะบางของ “ทุนทางสังคม” ซึ่งเป็นรากเหง้าที่ขัดขวางการรวมกลุ่มเพื่อสร้างอำนาจต่อรองและลดต้นทุนการผลิต

ผลสัมภาษณ์สอดคล้องกับข้อมูลสถิติ โดยยืนยันว่าแม้ทักษะการผลิตดีขึ้นแต่ยังขาดการรวมกลุ่มที่เข้มแข็ง ดังเสียงสะท้อน “...สมาชิกทำได้เก่งขึ้น...แต่พอจบโครงการก็ต่างคนต่างทำ ไม่รวมกลุ่มกันจริงจัง ทำให้ต้องรองราคาไม่ได้” (KI - 01) สอดรับกับ “...ได้สินค้าใหม่ก็จริง...แต่ขาดคนเชื่อมประสานงานกลุ่ม ทำให้ชาวบ้านไปต่อยาก” (KI - 05)

2.2 ปัจจัยส่งเสริมและอุปสรรคต่อความยั่งยืน 1) ปัจจัยส่งเสริม คือ การพัฒนาทักษะและความสามารถสร้างสรรคนวัตกรรม (ทุนมนุษย์) ถือเป็นรากฐานสำคัญของความยั่งยืน และ 2) อุปสรรคสำคัญ คือ ความอ่อนแอของ “ทุนทางสังคม” เป็นปัญหาโครงสร้างที่กระทบโดยตรงต่อ “ทุนทางการเงิน” โดยการขาดความร่วมมือส่งผลให้ชุมชนขาดอำนาจต่อรองและไม่สามารถแก้ปัญหาต้นทุนสูงได้ ซึ่งขัดขวางความยั่งยืนในระยะยาว

3. การสังเคราะห์บทเรียนและแนวทางการส่งเสริมความยั่งยืน (วัตถุประสงค์ที่ 3) จากการประเมินผลกระทบ ผู้วิจัยได้สังเคราะห์บทเรียนสำคัญเพื่อเสนอแนวทางการส่งเสริมความยั่งยืน ดังนี้ 1) การเปลี่ยนบทบาทสู่ “ผู้อำนวยความสะดวก” (Facilitator) กรณีศึกษานี้ชี้ให้เห็นข้อจำกัดของการเน้นเพียงการถ่ายทอดทักษะ (Skill Transfer) แบบดั้งเดิม มหาวิทยาลัยควรเปลี่ยนบทบาทเป็นผู้อำนวยความสะดวก เพื่อกระตุ้นการเรียนรู้และสร้างความเป็นเจ้าของจากภายในชุมชน ซึ่งจะนำไปสู่เครือข่ายความร่วมมือ ที่เข้มแข็ง และ 2) นวัตกรรมผลิตภัณฑ์ไม่ได้รับประกันความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ การค้นพบสำคัญ คือ แม้ผลิตภัณฑ์จะมีความทันสมัย แต่หากขาดการพัฒนา “ทุนทางสังคม” (ความร่วมมือ) และ “ทักษะการประกอบการ” ชุมชนจะไม่สามารถแก้ปัญหาเชิงโครงสร้างเรื่องอำนาจต่อรองได้ ดังนั้น โครงการในอนาคต จึงต้องพัฒนาทักษะทางสังคมและธุรกิจควบคู่ไปกับทักษะทางช่างเสมอ

จากการสังเคราะห์ข้อมูลทั้งเชิงปริมาณ (ตารางที่ 2 และ 3) และเชิงคุณภาพ พบประเด็นสำคัญ ดังนี้

- 1) กับดักความสำเร็จของทุนมนุษย์ แม้ผล PNI ด้านทักษะจะสูง แต่กลับไม่ส่งผลต่อรายได้ที่ยั่งยืน เนื่องจากขาดกลไก “ทุนทางสังคม” ในการขับเคลื่อนธุรกิจ ซึ่งสอดคล้องกับผลการวิเคราะห์ในตาราง ที่ 3 ที่ชี้ว่า “ทักษะผู้นำ และการบริหารจัดการกลุ่ม” เป็นความต้องการจำเป็นเร่งด่วนที่ถูกกละเลย และ 2) แนวทางการส่งเสริม มหาวิทยาลัย ต้องปรับบทบาทจากการเป็นเพียงผู้ฝึกอบรมทักษะ (Skill Trainer) มาเป็น “ผู้อำนวยความสะดวกทางสังคม (Social Facilitator)” เพื่อสร้างกระบวนการกลุ่มให้เข้มแข็งก่อน การใส่ปัจจัยการผลิต เพื่อแก้ปัญหารากเหง้า (Root Cause) ด้านอำนาจการต่อรองที่ค้นพบ

อภิปรายผล

ผลการวิจัยครั้งนี้สะท้อนภาพของโครงการพัฒนาโดยมหาวิทยาลัยที่มีความซับซ้อน และให้บทเรียนที่สำคัญยิ่งต่อการพัฒนาชุมชนหัตถกรรม โดยผู้วิจัยได้นำผลการวิเคราะห์เอกสารมาสอบทานร่วมกับข้อมูลจากการสัมภาษณ์เจาะลึก และสามารถอภิปรายผลตามวัตถุประสงค์การวิจัย ได้ดังนี้

1. ผลกระทบของโครงการต่อสินทรัพย์ในการดำรงชีพ (ตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 1) ผลการประเมินพบ “ภาวะการพัฒนาทุนที่ไม่สมดุล” (Imbalanced Capital Development) กล่าวคือ 1) ทุนมนุษย์ (Human Capital) โดยโครงการที่ประสบความสำเร็จสูงในการถ่ายทอดเทคโนโลยี โดยมีผู้เข้าร่วมเกินเป้าหมาย (125%) และเกิดนวัตกรรม 3 รูปแบบ ข้อค้นพบนี้ได้รับการยืนยันจากการสัมภาษณ์แกนนำชุมชนที่ระบุว่าทักษะดังกล่าวยังเป็นฐานความรู้สำคัญในปัจจุบัน ซึ่งสอดคล้องกับการศึกษาทบทวนวรรณกรรมอย่างเป็นระบบของ Rozan, A. D. et al. ที่ยืนยันว่าการเรียนรู้โดยใช้โครงงานเป็นฐาน (Project-Based Learning) เป็นเครื่องมือที่มีประสิทธิภาพสูงสุดในการพัฒนาทักษะวิชาชีพ และทักษะแห่งศตวรรษ ที่ 21 สำหรับผู้เรียนสายอาชีพและชุมชน (Rozan, A. D. et al., 2024) และ 2) ทุนทางสังคม และการเงิน โดยความสำเร็จด้านทักษะนั้นจะไม่สามารถนำไปสู่ความเข้มแข็งของวิสาหกิจชุมชนได้ เนื่องจากความอ่อนแอของ “ทุนทางสังคม” เดิม สอดคล้องกับผลการวิเคราะห์ลำดับความสำคัญ (ตารางที่ 2) ที่พบว่า “การขาดความร่วมมือ” เป็นปัญหาแฝงที่รุนแรง สภาพการณ์นี้สอดคล้องกับการศึกษาล่าสุดของ Chen, H. et al. ที่ศึกษาผลกระทบของโครงการความรับผิดชอบต่อสังคมของมหาวิทยาลัย (USR) และพบว่า ความสำเร็จในการฟื้นฟูชุมชนไม่ได้ขึ้นอยู่กับ การถ่ายทอดเทคโนโลยีเพียงอย่างเดียว แต่ต้องอาศัย “ทุนทางสังคม” (ความไว้วางใจและเครือข่าย) เป็นกลไกหลักในการขับเคลื่อนความยั่งยืนทางเศรษฐกิจ (Chen, H. et al., 2025)

2. ปัจจัยเชิงสังคมและเศรษฐกิจที่กำหนดความยั่งยืน (ตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 2) ความอ่อนแอของทุนทางสังคมเป็นปัจจัยหลักที่กำหนดความไม่ยั่งยืน ซึ่งส่งผลกระทบโดยตรงต่อทุนทางการเงิน ดังนี้ 1) ปัจจัยทางสังคม (วิกฤตภาวะผู้นำ) โดยปัญหาการขาดความไว้วางใจและกลไกความร่วมมือ ทำให้ ไม่สามารถรวมตัวสร้างอำนาจต่อรองได้ สอดคล้องกับผล PNI^{Modified} ที่พบว่า “ทักษะผู้นำ” เป็นสิ่งที่ชุมชนต้องการเร่งด่วนที่สุด ซึ่งสนับสนุนทฤษฎีการฝังตัวทางสังคม (Embeddedness) ของ Granovetter และแนวคิดของ Woolcock ที่สอดคล้องกับผลวิจัยปัจจุบันของ Chen, H. et al. ที่ย้ำว่ากิจกรรมทางเศรษฐกิจชุมชนจะล้มเหลวหากขาดโครงสร้างความสัมพันธ์ทางสังคมที่เข้มแข็งรองรับ และ 2) ปัจจัยทางเศรษฐกิจ ซึ่งเป็นกับดักต้นทุนเมื่อขาดอำนาจต่อรอง ชุมชนต้องเผชิญปัญหา

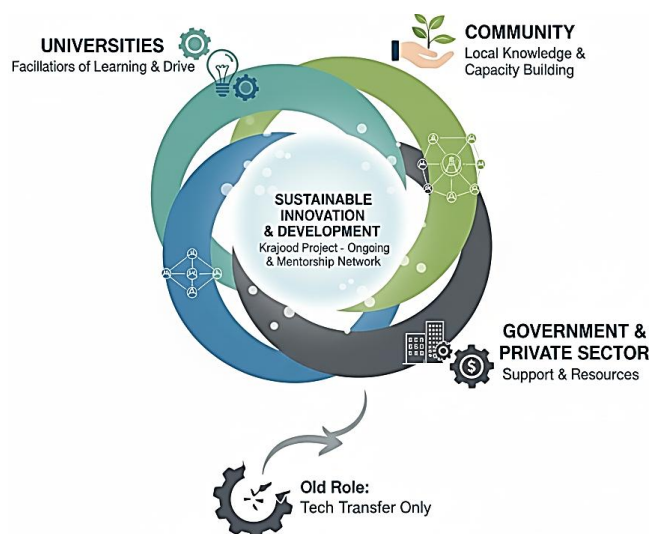

“ต้นทุนสูง” และ “ไม่คุ้มค่าการลงทุน” ผลการวิเคราะห์นี้ชี้ชัดว่าแม้มหาวิทยาลัยจะให้ทักษะการออกแบบ แต่หากชุมชนไม่ร่วมมือกันผลิต ก็ไม่สามารถสร้างความมั่งคั่งที่ยั่งยืนได้ที่ว่าทุนทางสังคม คือ สะพานเชื่อมสู่ทรัพยากรทางเศรษฐกิจ (Chen, H. et al., 2025)

3. บทเรียนและแนวทางการส่งเสริมความยั่งยืน (ตอบวัตถุประสงค์ข้อที่ 3) จากข้อค้นพบข้างต้น นำไปสู่การสังเคราะห์บทเรียนสำคัญว่า การแทรกแซงโดยมหาวิทยาลัยในอนาคตต้องปรับเปลี่ยนบทบาทจาก “ผู้ถ่ายทอดเทคโนโลยี” (Technology Provider) เพียงอย่างเดียว มาสู่การเป็น “ผู้อำนวยความสะดวกในการเรียนรู้” (Learning Facilitator) ที่มุ่งเน้นการเสริมสร้างพลังชุมชน (Empowerment) ในมิติสังคมควบคู่ไปกับมิติเทคนิค เพื่อสร้างกลไกความร่วมมือภายในให้เข้มแข็งก่อน แล้วจึงนำเทคโนโลยีเข้าไปเสริม ซึ่งสอดคล้องกับข้อเสนอของ Wahid, A. et al. ที่ระบุว่าพัฒนาที่ยั่งยืนต้องเริ่มจากการสร้างคุณภาพในการปฏิบัติงานร่วมกันของคนในชุมชนเป็นพื้นฐานสำคัญ (Wahid, A. et al., 2017)

องค์ความรู้ใหม่

จากการวิเคราะห์ ผู้วิจัยได้สังเคราะห์องค์ความรู้ใหม่เพื่อบูรณาการ “ทุนทางวิชาการ” กับ “ทุนทางสังคม” ดังนี้ บทเรียนที่ 1 การยกระดับสู่ “ชุมชนนักปฏิบัติ” (CoP) ผ่านการมีส่วนร่วม มหาวิทยาลัยต้องเปลี่ยนบทบาทจาก “ผู้ถ่ายทอดเทคโนโลยี” สู่ “ผู้อำนวยความสะดวก” (Facilitator) เพื่อสร้างกระบวนการทำงานร่วมกัน (University-Community Engagement) โดยมีเป้าหมายยกระดับวิสาหกิจให้เป็น CoP ที่มีการแลกเปลี่ยนเรียนรู้และจัดการตนเองได้ ซึ่งช่วยปิดช่องว่างความยั่งยืนของโครงการระยะสั้น และ บทเรียน ที่ 2 ความยั่งยืนตามหลัก “ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง” นวัตกรรม (ทุนทางวิชาการ) เพียงอย่างเดียวไม่สามารถสร้างความยั่งยืนหากขาดภูมิคุ้มกัน (ทุนทางสังคม) โมเดลใหม่ต้องแก้ปัญหาความไม่สมดุลโดยนำทุนทางวิชาการมาสร้าง “ความพอประมาณและมีเหตุผล” ในการผลิต ควบคู่กับการสร้าง “ภูมิคุ้มกัน” ผ่านความสามัคคีของเครือข่ายสังคม เพื่อเชื่อมรอยต่อระหว่างช่างฝีมือสู่ผู้ประกอบการที่อยู่รอดได้อย่างแท้จริง (ภาพที่ 2)

ภาพที่ 2 ภาพองค์ประกอบแนวทางการสร้างสรรค์นวัตกรรมและการพัฒนาที่ยั่งยืน
ของวิสาหกิจชุมชนหัตถกรรมกระจุต

สรุปและข้อเสนอแนะ

การวิจัยพบว่า โครงการพัฒนาโดยมหาวิทยาลัยประสบความสำเร็จสูงในการพัฒนา “ทุนมนุษย์” (ทักษะและนวัตกรรม) แต่ยังเกิดภาวะ “การพัฒนาทุนที่ไม่สมดุล” เนื่องจากขาดแคลน “ทุนทางสังคม” ซึ่งเป็นอุปสรรคเชิงโครงสร้างที่ขัดขวางความร่วมมือ ส่งผลกระทบต่อ “ทุนทางการเงิน” ทำให้ชุมชนขาดอำนาจต่อรองและไม่สามารถแก้ปัญหาต้นทุนสูงได้ บทเรียนสำคัญ คือ นวัตกรรมผลิตภัณฑ์เพียงอย่างเดียว ไม่สามารถรับประกันความยั่งยืนได้ หากปราศจากกลไกความร่วมมือที่เข้มแข็ง โดยผู้วิจัยมีข้อเสนอแนะเพื่อการพัฒนา ดังนี้ 1) ข้อเสนอแนะในการนำผลการวิจัยไปใช้ (เชิงนโยบาย) หน่วยงานภาครัฐ (เช่น กรมการพัฒนาชุมชน, OTOP) ควรปรับเปลี่ยนตัวชี้วัด (KPIs) จากการเน้นปริมาณผลิตภัณฑ์ใหม่หรือยอดขายระยะสั้น ไปสู่การวัด “ความเข้มแข็งของกลุ่ม” และ “ทุนทางสังคม” เช่น ความถี่ในการประชุมหรือการบริหารกองทุนร่วมกัน และควรสนับสนุนงบประมาณแบบ “โครงการต่อเนื่อง” (3 - 5 ปี) เพื่อให้มีเวลาเพียงพอในการสร้างความไว้วางใจและเครือข่ายความร่วมมือ 2) ข้อเสนอแนะเชิงปฏิบัติ สถาบันอุดมศึกษาต้องเปลี่ยนบทบาทจาก “ผู้ถ่ายทอดเทคโนโลยี” สู่การเป็น “ผู้อำนวยความสะดวกทางสังคม” (Social Facilitator) โดยทำหน้าที่ที่พี่เลี้ยงสร้างกติกการอยู่ร่วมกัน และควรปฏิรูปกระบวนการทำงานจาก “นักออกแบบผลิตภัณฑ์” สู่การเป็น “นักออกแบบกระบวนการทางสังคม” (Social Process Designer) ที่เข้าใจมิติทางมนุษยวิทยาเพื่อลดช่องว่างระหว่างนักวิชาการกับชุมชน และ 3) ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยครั้งต่อไป ควรเปลี่ยนระเบียบวิธีวิจัยจากการประเมินย้อนหลัง (Ex-post Facto) เป็น การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (PAR) เพื่อศึกษา “กระบวนการ” สร้างทุนทางสังคมให้ลึกซึ้งยิ่งขึ้น และควรศึกษาเจาะลึกเรื่อง “กลไกการสร้าง ความไว้วางใจระหว่างช่วงวัย” (Intergenerational Trust) เพื่อแก้ปัญหาการขาดแคลนผู้สืบทอดภูมิปัญญา

เอกสารอ้างอิง

- ชำนาญ ภาณุวงษ์. (2567). การติดตามและการประเมินผลการพัฒนาท้องถิ่นของมหาวิทยาลัยราชภัฏนครสวรรค์ ตามพันธกิจของสถาบันอุดมศึกษากลุ่มที่ 3. *Journal of Roi Kaensarn Academi*, 9(12), 3149-3165.
- ทิววรรณ ศรีสวัสดิ์. (2565). การพัฒนารอบการประเมินความสำเร็จทางธุรกิจอย่างยั่งยืนแบบออนไลน์ของผู้ประกอบการ ผลิตภัณฑ์ OTOP. ใน *ดุชนิพนธ์ปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาวิชาการวิจัยและสถิติทางวิทยาการปัญญา*. มหาวิทยาลัยบูรพา.
- Becker, G. S. (1964). *Human capital: A theoretical and empirical analysis, with special reference to education*. Chicago: University of Chicago Press.
- Chambers, R. & Conway, G. R. (1992). *Sustainable rural livelihoods: Practical concepts for the 21st century* (IDS Discussion Paper 296). Brighton: Institute of Development Studies.
- Chen, H. et al. (2025). The Impact of Social Capital and Community Empowerment on Regional Revitalization Practices: A Case Study on the Practice of University Social Responsibility Programs. *Sustainability*, 17(10), 4653. <https://doi.org/10.3390/su17104653>.
- Cohen, J. (1988). *Statistical power analysis for the behavioral sciences*. (2nd ed.). Hillsdale: Lawrence Erlbaum Associates.

- Condliffe, B. et al. (2017). Project-based learning: A literature review. San Francisco: Lucas Education Research.
- Rozan, A. D. et al. (2024). The impact of project-based learning on 21st century skill development of vocational engineering students: A systematic literature review. *Journal of Engineering Researcher and Lecturer*, 3(3), 189-212.
- Theobald, E. J. et al. (2020). Active learning narrows achievement gaps for underrepresented students in undergraduate science, technology, engineering, and math. *Proceedings of the National Academy of Sciences*, 117(12), 6476-6483.
- Wahid, A. et al. (2017). Barriers to empowerment: Assessment of community-led local development organizations in Pakistan. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 74, 1361-1370. <https://doi.org/10.1016/j.rser.2016.11.163>.